

Smrt je pričakal na kolenih

Salezijanec Ludvik Novak, žrtev komunistične revolucije na Primorskem

Revolucionarna stran oz. partizansko gibanje je povzročilo med duhovniki in bogoslovci na Primorskem med drugo svetovno vojno relativno malo žrtev, zlasti v primerjavi s t. i. Ljubljansko pokrajino. Do konca vojne je bilo tako na Primorskem pobitih sedem duhovnikov in dva bogoslovca. Večina primorskih duhovnikov se je med drugo svetovno vojno na Primorskem postavila na stran reševanja narodnega vprašanja oz. narodnih idealov. Zato tudi v glavnem niso nasprotovali partizanskemu gibanju, pač pa komunistični revoluciji. Manjši del duhovnikov je sicer zavzel odkrito nasprotno stališče do osvobodilnega gibanja pod vodstvom OF oziroma komunistov, vendar mu na Primorskem ni uspelo organizirati širšega gibanja. Duhovniki so v glavnem ostajali ideološko neopredeljeni, njihovo delo je bilo pastoralna skrb za vernike in karitativna dejavnost. Neredko je prav duhovnikom z njihovim znanjem, umirjenostjo in pogajalskimi sposobnostmi uspelo rešiti posameznike ali kar cele vasi pred okupatorjevim nasiljem.

»POSTOPATI DOSLEDNO ...«

Razmere so se poslabšale zlasti po nemškem vkorakanju na Primorsko septembra 1943. Ta pokrajina je bila namreč do tedaj mednarodno priznana ozemlje Kraljevine Italije in oblasti nikoli niso dovolile, da bi tukaj delovale posebne neitalijanske vojaške formacije.

Krščanskosocialno gibanje je bilo v obdobju med dvema vojnama, zlasti na Goriškem, daleč najbolj množično organiziran politični subjekt, ki so mu pečat dajali domači duhovniki in angažirani laiki. Do razpada Italije leta 1943 ni bilo človeških žrtev med primorsko duhovščino, čeprav so jih italijanske oblasti preganjale (zapor, konfinacija, nasilna premestitev), zlasti zaradi narodno-obrambnega dela v korist zatirane slovenske manjšine v Julijski krajini. Po razpadu Italije so proti duhovnikom, ki so nasprotovali partizanskemu gibanju, predvsem je šlo za nasprotovanje komunistični revoluciji, ravnali po naslednji direktivi vodstva partizanskega gibanja, kot pričajo ohranjeni partijski dokumenti: »Proti odprto nasprotnim duhovnikom moramo postopati dosledno in znati braniti našo narodno oblast.«

Partizansko gibanje se je zavedalo moči in vpliva primorske duhovščine med ljudstvom, zato so ravnali z njimi skrajno previdno. O tem pričča uvodnik v daljšem pismu z naslovom »Predragi duhovniški sobratje«, danes ga hrani župnijski arhiv v Oseku. Napisal ga je duhovnik Metod Mikuž (1909–1982), »verski referent pri glavnem poveljstvu Slovenske narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov« sredi februarja 1943 in ga naslovil na primorsko duhovščino:

»Z velikim veseljem sem izvedel, da ste skoro brez izjeme vsi polni navdušenja za našo sveto osvobodilno stvar. Nič čudnega to, si mislim, saj morete edino vi, ki ste neustrahovani borci za vero in slovenstvo vztrajali toliko let pod poživljenim fašističnim terorjem, razumeti, doumeti in pravilno vrednotiti naš veliki osvobodilni boj, boj za pravo človečnost, vseh materialnih vezi očiščeno vero in trajno svobodo slovenskega naroda.« Pismo se končuje s pozivom, naj tudi primorski duhovniki vstopijo v partizane »kot vojni dušni pastirji«, in s svarilom: »Ne nastopite

poti svojih ljubljanskih tovarišev, poti Jude Iškariota, katerega konec je bil žalosten, kot poroča sv. Peter.«

»ŽRTVE KOMUNISTIČNEGA BESA«

Po septembru 1943 so se razmere spremenile, okupatorjevo nasilje in partizanski teror sta zahtevala žrtve tudi med primorsko duhovščino. Tako so samo partizani in njihovi sodelavci do konca vojne ubili sedem duhovnikov in dva bogoslovca.

Najbolj je izstopal umor kaplanov Ludvika Sluge in Lada Piščanca v Cerknem, februarja 1944, kot posledica iskanja krivcev za nemški napad na tamkajšnjo partijsko šolo in obračuna z namišljenimi nasprotniki. Ob koncu vojne nam seštevek pokaže, da je več žrtev med primorskimi duhovniki terjal revolucionarni teror kakor bombardiranja ter Nemci in četniki skupaj.

Kot prva žrtev partizanskega gibanja med primorskimi duhovniki je umrl Placid Sancin (1902–1943), župnik v Dolini pri Trstu. Partizani so ga obtožili izdajstva in ga odpeljali v neznan. Časopis Slovenski Primorec iz Gorice je zanj novembra 1948 zapisal: »Krvava žrtev komunističnega besa.« Umorili so ga septembra 1943 v gozdu v bližini Doline. Še danes je neznan mesto njegovega pokopa. Partizani so sredi novembra 1943 umorili tudi Ludvika Novaka. Najbolj krvavo je bilo leto 1944. Začelo se je že v začetku januarja, ko so odpeljali župnika v Podsabotinu Alojza Obida in ga umorili v opuščeni jarkih iz prve svetovne vojne. Sledila sta že omenjena cerkljanska kaplana. Septembra 1944 so partizani umorili dva goriška bogoslovca. Rudi Terček je bil ustreljen v Črnem Vrhu nad Idrijo, Emil Kete pa je bil umorjen pri Šempasu. Konec oktobra 1944 so odpeljali in umorili duhovnega pomočnika Antona Piska iz Kanala, maja 1945 pa so med pogrebni obredom ustrelili Viktorja Perkana, župnika v Jelšanah.

NA OBISKU PRI DOMAČIH

V vaseh v Brkinih je sredi novembra 1943 odmeval umor Ludvika Novaka, salezijanca in vzgojitelja v mladinskem domu na Kodeljevem v Ljubljani.

Rodil se je leta 1906 v Dolnjih Vremah na Krasu. Oče Ludvik je bil mesar in kmet, mati Marija Dekleva pa gospodinja. Ob koncu prve svetovne vojne in italijanski zasedbi Primorske so ga starši poslali na Rakovnik pri Ljubljani, kjer je končal višjo gimnazijo. Leta 1923 je vstopil v salezijansko družbo. Po odsluženem vojaškem roku je leta 1930 postal bogoslovec. Mašniško posvečenje je prejel leta 1934 v ljubljanski stolnici, novo mašo pa je imel kar na Rakovniku. Kot duhovnik se je največ posvečal delu z mladimi.

Po kapitulaciji Italije septembra 1943 se je odločil, da bo po dolgem času obiskal domače v Dolnjih Vremah. Pridigal je v Košani, kjer je govoril tudi o brezbožnemu komunizmu, kar je verjetno prišlo na ušesa krajevnim aktivistom OF. Na obisku v Vremskem Britofu sta mu prijatelja svetovala, naj se vrne v Ljubljano, vendar ju ni poslušal. Ponoči je prespal pri sestri v bližnjem Matavunu. Tu ga je aretiral Rado Pišot - Sokol (1917–2007), sekretar brkinskega okrožnega komiteja KPS, ki je po vojni živel in opravljal pomembne funkcije v Koprju. Pričevanje o Novakovi aretaciji in umoru je septembra 1993 zapisal tudi duhovnik Franc Koritnik (1910–2008), ki je med vojno kot župnijski upravitelj služboval na Vatovljah v Brkinih. Med drugim je izpovedal: »Ponoči so ga partizanski obveščevalci aretirali, pod obtožbo propagande za belo gardo, ga privedli v vas Kozjane v Brkinih, kjer je bila tiste dni komanda Istrskega odreda, ki je, pod vodstvom zloglasnega politkomisarja Leona Klemenčiča iz Ljubljane, odločal o življenju in smrti pripeljanih osumljencev.«

Po zaslišanju so Novaka zaprli v hlev »pri Papovih« na hišni številki 15, kar je hišni gospodar sporočil tudi duhovniku Koritniku. Ko pa se je vrnil domov, je bil hlev že prazen. Dva partizana sta Novaka odpeljala in ustrelila v hrbet. Umorjen je bil 17. novembra 1943 v Padežu pod Kozjanami. Smrt je pričakal na kolenih z molitvijo za svoja morilca. »Stara mati Špoharjeva mi je povedala, da so ga na nji-

Župnik Tomaž Kodrič z najdeno piksido, ki je pripadala umorjenemu
Foto: Tino Mamič

Ludvik Novak Foto: Tino Mamič

hovi njivi ustrelili in tam tudi zakopali,« se glasi podpisano Koritnikovo pričevanje, ki ga hrani koprski škofijski arhiv. Posamezniki iz okoliških brkinskih vasi vedo še danes povedati, kako so minevale zadnje ure duhovnika Novaka. Krvniki naj bi ga slekli do golega, mu nataknili uzdo in eden izmed mučiteljev naj bi ga zajahal. Tako naj bi ga gnali iz Kozjan v Padež, kjer naj bi ga pokončali.

POSODICA ZA OBHAJLO

Umorjeni salezijanec Ludvik Novak je dobil spomenik leta 2010. O tem so po zaslugi novinarja in zgodovinarja Tina Mamića poročale tudi *Primorske novice*. Tedaj je Mamič pisal tudi o zanimivi najdbi na gozdni poti v Brkinih, kjer je sredi novembra 1943 obležala svetleča se posodica okrogle oblike. Šlo je za piksido, kot se strokovno reče posodici za hostije. Bila je last umorjenega domačina in duhovnika Novaka, ki so ga po tisti gozdni poti peljali v smrt. Piksido je našel domačin iz Dolnjih Ležec pri Divači in jo skrbno hranil. Po njegovi smrti so jo hranili in restavrirali njegovi potomci. Med praznovanjem opasila junija 2011 je do domačega župnika Tomaža Kodriča stopil možak s piksido in mu dejal: »Mislil, da to pripada vam. Dolga leta je bila ta posodica pri nas. Zanj smo poskrbeli in jo očistili. Sedaj vam jo izročamo.«

Ob zidu božjepotne cerkve Marije Vnebovzete v Vremskem Britofu, kjer so pokopani domači duhovniki, so dodali zapis z Novakovim imenom. Župnik Kodrič potrjuje tezo, da je glede Novakovega groba še veliko nejasnosti. Nekaj prič je sicer trdilo, da so ga po umoru na skrivaj izkopali iz neposvečene zemlje na nekem travniku in ga pokopali v družinskem grobu na pokopališču v Vremskem Britofu. Vendar gre za nepreverjene informacije, zato si Kodrič in Novakovi domači želijo, da bi se končno oglašil nekdo z informacijami o tem tragičnem dogodku. Kot pravi župnik Kodrič: »Ljudi je še vedno strah. Leta in leta traja, da se nekateri opogumijo in spregovorijo.«

Primorska duhovščina je po končani vojni delila usodo svojih sobratov v preostali Sloveniji. Vladajoča partija je mislila, da hoče primorska duhovščina prevzeti glavne pozicije in vpliv med ljudmi in ji poskuša iztrgati oblast iz rok. Na njen protifašizem in služenje v narodovo korist so novi oblastniki hitro pozabili in kmalu, predvsem pa po priključitvi Primorske k Jugoslaviji septembra 1947, je tudi Cerkev na Primorskem postala cilj preganjanja in odvzemanja nekdanj pomembne družbene vloge. ■

RENATO PODBERSIČ ml.